

Fuster volàtil?

Adolf Beltran

La matèria de què està fet el periodisme és volàtil, fugaç. L'article d'opinió se sol redactar a recer de l'actualitat, induït pels esdeveniments, condicionat per les urgències. Sol convertir-se per això, ràpidament, en material d'hemeroteca, en carnassa d'historiadors i, al capdavant, en arqueologia publicística. Però tota la bromera que la premsa segrega deixa un solatge —escàs—, que sobreviu de vegades a la precarietat del seu origen. Entre nosaltres, la producció periodística de Joan Fuster ha estat una de les més significades, de les més perdurables. Tant que no es podria entendre l'intel·lectual, ni es podrien explicar alguns dels perfils més peculiars de la societat valenciana de l'últim terç del segle XX, sense l'efecte d'una escriptura exercida en tres o quatre milers d'articles al llarg de més de quatre dècades en tota mena de papers periòdics.

Fuster va escriure continuadament als diaris i les revistes, de Barcelona, de València, de Madrid i d'on fóra. Alguns dels seus llibres més importants són reculls de col·laboracions periodístiques la lectura dels quals sorpren encara molts anys després per la consistència de l'anàlisi, per la

solvència de la reflexió i la penetració de la mirada. Un fet que s'explica perquè, en l'autor de Sueca, el llibre i el periòdic eren escenaris d'un mateix ofici, el d'escriptor; formats d'una mateixa temptativa, l'assaig; instruments d'un mateix diàleg amb el lector. Fuster assajava —o s'assajava— al seu *Diari*, autèntica font del procediment intel·lectual fusterià, ho feia als seus llibres i també en les publicacions que es venen cada dia als quioscs. Entre altres coses, perquè li calia.

He publicat uns quaranta llibres. O més. Els uns més grossos, els altres més prims. I centenars d'articles de periòdic... M'he dispersat massa, sens dubte... Però m'havia de guanyar el jornal amb l'escriptura

li explicava a Amadeu Fabregat en una entrevista l'any 1978.¹ La idea es repeteix tant en les converses que Fuster va mantenir amb Toni Mollà com en les que va enregistrar-li Júlia Blasco.

El problema sempre és el mateix: on col·loques l'article? I, atenció, si pot ser: on el col·loques d'una manera regular, perquè t'assegure uns ingressos també regulars

li deia a Mollà.² I a Júlia Blasco li comentava en una de les divagacions sobre

Adolf Beltran és periodista i escriptor. Recentment ha publicat *Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses al segle XX* (Tàndem, València, 2002).

la filosofia que centraven les seues trobades:

És que tu ho has vist en una gran quantitat de papers que escric, encara que siguen escrits per als periòdics i per tant no pugues fer —ni tampoc jo estic en condicions de fer-les— grans elucubracions sobre això...³

La consciència de l'escriptor sobre les condicions materials del seu ofici era ben punyent. S'havia de guanyar la vida amb les col·laboracions per a la premsa.

La meua vocació era i és l'«assaig»; però no compensa econòmicament sinó en la forma menor de l'article...

li assegurava a Fabregat, abans de confessar-li que, «a l'hora del saldo», en la seua obra el «jo més jo» calia trobar-lo en volums com *Diccionari per a ociosos, Consells, proverbis i insolències*, els «dietaris»... És a dir, en les reflexions assagístiques de més calat, els aforismes..., per damunt també dels seus «antiacadèmics» i memorables treballs en el camp de la història cultural, que anaven molt més enllà de la simple erudició.

No es pot negar que hi havia en Fuster un cert malestar davant la construcció d'una obra dispersa. Una obra dispersa però singularment coherent que es va condensar en llibres com *Contra Unamuno y los demás* (1975) o *Un país sense política* (1976), una càustica passada de factura als tòpics de l'espanyolisme liberal, el primer, bastit amb textos d'una notòria solidesa i una forta càrrega polèmica publicats en *La Vanguardia*, *Informaciones* i *Tele/Expres*; i una prolongació, el segon, de les consideracions sobre «les perplexitats col·lectives» que havien donat lloc catorze anys abans a

Nosaltres els valencians, fabricat a partir d'articles procedents de *Serra d'Or*, *Cuadernos para el Diálogo* i *Destino*.

Es tracta, sens dubte, de l'articulisme fusterià menys provisional, més meditat. Ell mateix ho explica al pròleg de *Contra Unamuno y los demás* quan, després d'alçar acta de les polèmiques generades pels textos, en justifica l'edició conjunta:

Lo que cuenta es la posibilidad de que, un poco arbitrariamente apilotados, mis artículos de referencia sirvan para facilitar la otra polémica, la polémica de quien me lea consigo mismo, a partir de mis planteamientos [...] Frente a la comedia intelectual —y no intelectual— en trámite, me propuse levantar la liebre de unas cuantas objeciones. Mi deseo es que sean aprovechables a ese nivel: al nivel de una necesaria, cautelosa y urgente meditación de cada cual.⁴

D'alguna manera, Fuster reconeixia una mena pla en la redacció dispersa dels articles, amparats sota la intenció de fomentar una «necessària, cautelosa, urgent» meditació. Era un tipus d'estratègia que l'escriptor sovintejaria. El pròleg d'*Un país sense política* comença amb una afirmació ben explícita en aquest sentit:

Aquest no és precisament un llibre «impremeditat». El lector, en mirar-se'n l'índex, podria pensar tot el contrari: hi trobarà uns materials de data i d'atenció —o d'intenció— molt diversos, acumulats, en aparença, per l'anècdota d'una qualsevol proposta editorial. Però no. De la primera ratlla a l'última, el discurs respon a una «premeditació» continuada: a la «meditació» permanent sobre un tema del qual no sé desfer-me'n, perquè és el tema del meu poble.⁵

Formulada d'una manera bastant menys contundent, la qüestió havia aparegut abans en la justificació inicial de *Combustible per a falles* (1967), un recull entranyable sobre la festa que, com ell mateix adverteix, «no és, precisament, un pamflet contra les falles», tot i que siga ple de crítiques sempre matisades per una base d'afecte inequívoc, de bona disposició. Fuster hi escriu:

Potser em deixen endur per la vanitat si crec que aquestes notes de circumstàncies poden aguantar-se fora de la pàgina fugaç del periòdic, articulades en llibre i volent perdurar en l'atenció del públic. Tanmateix, és probable que sí que en valga la pena.⁶

Però no tots els productes editats obediïen a un impuls de perduració. En la introducció a *Destinat (sobretot) a valencians* (1979), Fuster avisa:

Aquest llibre és, i vull que quede ben clar des d'un principi, un llibre de «circumstàncies». La majoria dels papers que hi he reunit són, en efecte, articles de premsa o parlaments ocasionals que em venien suggerits habitualment per una anècdota o altra de la vida valenciana [...] I com tot llibre de circumstàncies, construït a base de materials dispersos, aquest té uns defectes obvis, presumibles. Hi ha repeticions, hi ha contradiccions, hi ha una certa monotonia temàtica [...] Les «circumstàncies», sens dubte, m'indueïen a vacil·lacions en la manera de dir. Quan escric, bé ho pot imaginar el lector, no m'inspira l'Esperit Sant.⁷

La clarividència de l'escriptor sobre aquells textos, majoritàriament procedents de *La Vanguardia*, *Canigó*, *Reporter*,

Avui, *Serra d'Or*, *La Calle* i *Valencia Semanal*, resulta més extraordinària en repassar-los ara. Efectivament, amb algunes excepcions, i salvat el caràcter indiscutible de «documents» o «testimonitges», aquells articles centrats en el problema nacional valencià tal com es debatia als inicis de la transició democràtica pertanyen a la producció més prescindible de Fuster, que s'apressava a advertir:

Jo no sóc un «comentarista polític», però en tant que ciutadà que paga la contribució ¿no tenia dret a dir la meua?

Un cas semblant és el de *Punts de meditació* (1985), un llibre subtitulat significativament *Dubtes de la «Transición»*, on l'assagista comenta:

Si he de dir la veritat, quan he repassat les galerades em feia l'efecte d'estar mirant-me uns episodis remots, amb un plus de demència innecessària (perquè també hi ha demències innecessàries, sobretot en política) i bastant confusos.⁸

Publicats originàriament en *Serra d'Or* i *Diario de Valencia* entre el 1979 i el 1982, efectivament, són en general textos confusos, que reflecteixen el desencís d'un intel·lectual davant els avatars de la política concreta i les seues precarietats. Un conjunt, però, d'on poden espigolar-se moltes peces brillants, imprescindibles, com ara l'article necrològic sobre el canonge Josep Espasa, una nota sobre l'anticlericalisme, el comentari després de la bomba que va esclatar a casa seua la matinalada de l'onze de setembre del 1981 o l'amarga reflexió posterior a l'intent de colp d'estat del 23 de febrer d'aquell any,

on es confessa l'estat d'ànim d'un Fuster àcidament descoratjat.

Hi ha encara un altre volum, *Notes d'un desficiós* (1980) on s'aplega una altra mena de producte periodístic fusterià, el de les vitriòliques columnes que va escriure per a la cartellera valenciana *Qué y Dónde* durant els anys 1979 i 1980 i que ell mateix explicava:

El caràcter de la revista i la clientela previsible em determinaven els temes, m'incitaven a un enfocament descarat, i suggerien una sarcàstica atenció a les anècdotes locals. *Qué y Dónde* no és, posem per cas, la *Revista de Occidente*, i jo, gràcies a Déu, no sóc don José Ortega y Gasset.⁹

Ha escrit Joan F. Mira, en comentar la literatura d'idees que Fuster va practicar:

...cap altre gran escriptor, que jo sàpiga, no s'ha proposat amb tanta clarividència i determinació, produir estrictament assaig, i no cap altra cosa. Un aforisme o un volum sencer, però sempre assaig, aquesta cosa tan indefinida i literàriament tan ambigua. Una pretensió absolutament insòlita.¹⁰

En els periòdics, tant o més que en els llibres, aquesta empresa fusteriana assolí unes proporcions, una diversitat, una eficàcia i una capacitat d'agitació aclaparadores. Què en queda? Què en sobreviu?

Hem apuntat ja, guiats per les intuïcions de l'autor mateix, on hi ha allò més sòlid i allò més fràgil de l'articulisme fusterià, una classificació que demana en tot cas un estudi més sistemàtic i extens de tota la seua producció. Es pot assegurar, de tota manera, que l'índex d'evaporació resulta accentuadament baix. L'obra perio-

dística de Fuster és poc volàtil. Hi contribueix, sens dubte, una estratègia que Josep Iborra ha descrit molt encertadament:

L'article de diari, salvades les exigències específiques del gènere, és com un text del seu «diari». Fuster ha pogut, per això, jugar amb l'ambigüitat dels mots: «jo he hagut d'extraure moltes planes del *diari* per a vendre-les als altres diaris, als *verdaders* diaris».¹¹

Però hi ha d'haver alguna cosa més, algunes coses més. Per exemple, el talent. Per exemple, la voluntat de fer-se entendre, d'escriure clar per a pensar clar. I com a conseqüència, la pretensió d'amenitat. I també l'estructura conversacional, de permanent interrogació d'ell mateix i del lector. És a dir, un to, un estil, una forma. I una distància. Tot tenint com a referència la literatura periodística de les tres primeres dècades del segle XX, amb un coneixement profund d'articulistes de l'envergadura de Gaziol, d'Eugeni d'Ors, d'Ortega y Gasset, de Pla, tan diferents, tan interessants, contra els quals reaccionà, en relació als quals es va situar, Fuster és més Fuster en unes distàncies que en altres. La seua escriptura perviu millor quan es planteja des de la mitjana i la llarga distància, aquelles que amenaça indefectiblement la peremptòria immediatesa del periodisme. Enric Sòria ho ha sabut detectar amb precisió:

Amb un bagatge de revistes franceses no sempre amb la tinta fresca i de llibres desitjats per l'ull provident de la censura, Fuster no se sent (i s'equivoca, crec, però està en el seu dret) convenientment equipat per comentar i aclarir actualitats.¹²

Heus ací un tema per al debat. Fins a quin punt la distància en què l'assagista es troba a gust en la premsa i des d'on produeix les seues millors aportacions és conseqüència de la seua posició intel·lectual, del seu mètode d'examen, o sorgeix de les limitacions que la dictadura imposava en la pràctica totalitat del seu període de fecunditat literària?

Hi ha un experiment que recomane: llegir els articles que Fuster no va incorporar en cap volum unitari. Llegir-los com a tals, en la seua individualitat precisa, sense més context que les planes fungibles on es publicaven. Per exemple, els que va escriure per a *El País*. Els revisem i, de sobte, trobem una rèplica breu, esmolada, a propòsit de l'enrenou que va suscitar el 1983 el programa de televisió *Esta es mi tierra*, on l'assagista de Sueca feia una aproximació al País Valencià tan poc convencional com cordialment reflexiva. L'escriptor, que inclou en la resposta l'editorialista mateix del diari, diu:

Las coces que he recibido esta vez son las de mis asnos domésticos y las he de sopor-tar estoicamente por eso, precisamente por ser los de mi establo. Me da rubor –por ellos– haberlas recibido. Aunque no tiene demasiada importancia a estas alturas. De todos modos yo me permito advertir al editorialista que no habría estado nada mal que hubiese visto, y oído, sobre todo, el susodicho programa...¹³

Però es tracta d'una excepció. Fuster, entre 1979 i 1986 escriu al periòdic, molt espaiadament, un grapat de textos de mitjana distància, de mirada llarga, sobre els costums, la pobresa, la tècnica, Nostradamus, el marxisme, el paladar, la vida o

la filosofia. *Una asignatura falsa*, en diu d'aquesta última, tot endinsant-se en un dels seus temes preferits:

En el fondo, toda filosofía es propaganda: plúmbea a menudo, recargada de sutilezas, complicada, pero propaganda. O, si se quiere, *ideología*, en el peor sentido de la palabra. Tras los solemnes conceptos al uso, desde el *ente* al *noumeno*, desde el tiempo a la *nada*, desde la *existencia* al *espíritu* fluyen intenciones y trampas preparadas para engatusar al cliente y conducirlo a tal o cual redil ya no propiamente filosófico. Político, por ejemplo. No hay filosofías *inocentes*, si se me permite el aforismo.

No hi ha dubte, és el Fuster més anti-ideològic i combatiu.¹⁴

No cal, de tota manera, endinsar-se en les hemeroteques per a intentar-ho. L'any 1995, el diari *Levante* va recopilar en un volum els articles que l'assagista hi havia publicat entre 1952 i 1957. De Kipling a Kafka, passant per Xènius o Villalonga, d'Ausiàs March a Fray Luis de León, de Claudel a Sartre, de l'art modern a la novel·la, de l'escriptura a les falles, de Dos-toiewski a Robbe-Grillet, parlaren del que parlaren, els textos de Fuster, com assenyala Antoni Furió, «continuen tan vius i suggerents com quan van ser impresos per primera vegada».¹⁵

Tenia l'escriptor una vocació de posteritat? Escrivia Fuster pensant en la transcendència dels seus articles? En bona mesura, sí. En un cert sentit pretenia alguna cosa més que conquistar l'atenció del lector del periòdic. En resulta molt aclaridora la necrològica que li dedicà a Eugeni d'Ors precisament en *Levante*, sota el títol «El hombre que fue Xènius», on afirmava:

Tiene un profundo sentido el hecho de que Eugenio d'Ors dedicase, desde un principio, lo mejor de su esfuerzo literario al periódico. Primero, en *La Veu de Catalunya*; luego, en otras publicaciones, su *Glosari* cotidiano representa un trabajo perseverante y lúcido sobre la consciencia colectiva de la gran masa de lectores del país. Para ellos, Xènius importó de Europa enseñanzas y novedades; su propósito era suscitar la virtud de la curiosidad, y aprovechaba para su tarea el instrumento más eficaz, de mayor difusión: la prensa.

No era retòrica la referència a Xènius, el pseudònim que D'Ors va fer servir mentre escrivia en català i exercia de teòric del noucentisme («Xènius murió en 1920 aproximadamente. Eugenio D'Ors, el 25 de septiembre de 1954», apuntava Fuster). Una vegada havia revisat la peripècia que va fer que Eugeni d'Ors, enfrontat als «buròcrates i polítics de la Mancomunitat» després de la mort de Prat de la Riba, abandonàs el seu paper per a passar-se'n al castellà i emprendre tota una altra trajectòria, l'escriptor valencià comenta en la seua *Literatura catalana contemporània*:

El Xènius primitiu, el del *Glosari* del 1906 al 1920, és una peça valuosíssima del Noucentisme català. Avui, distanciat dels prejudicis i de les picabaralles d'aleshores que emmascararen aquest fet, no D'Ors, però sí Xènius resta definitivament considerat com una «figura de popa» de la recuperació intel·lectual de Catalunya i del català.¹⁶

Sembla evident que, per a Fuster, Xènius fou un model. La recuperació intel·lectual i civil del País Valencià demanava també una «figura de popa» que ell

es va decidir a ser. Calia, per aconseguir-ho, «un treball perseverant i lúcido sobre la consciència col·lectiva de la gran massa de lectors del país». Una empresa d'aquesta classe havia de construir-se necessàriament sobre materials que superassen la volatilitat d'una producció circumstancial. Fuster ho va aconseguir. □

1. *Valencia Semanal*, 19, 16 d'abril del 1978.
2. Toni Mollà, *Joan Fuster. Converses inacabades*, Tàndem, València, 1992.
3. Júlia Blasco, *Joan Fuster: Converses filosòfiques*, Tres i Quatre, València, 2002.
4. Joan Fuster, *Contra Unamuno y los demás*, Península, Barcelona, 1975.
5. Joan Fuster, *Un país sense política*, Edicions de La Magrana, Barcelona, 1976.
6. Joan Fuster, *Combustible per a falles*, Garbí, València, 1967.
7. Joan Fuster, *Destinat (sobretot) a valencians*, Tres i Quatre, València, 1979.
8. Joan Fuster, *Punts de meditació*, Tres i Quatre, València, 1985.
9. Joan Fuster, *Notes d'un desficiós*, Almudín, València, 1980.
10. Joan F. Mira, «Pràctica i teoria de l'assaig», dins el volum col·lectiu *Fuster entre nosaltres*, Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, València, 1993.
11. Josep Iborra, *Fuster portàtil*, Tres i Quatre, València, 1982.
12. Enric Sòria, «Fuster versàtil», dins el volum col·lectiu *Fuster entre nosaltres*, Conselleria de Cultura de la Generalitat, València, 1993.
13. Rèplica de Joan Fuster, *El País*, 26 d'agost del 1983.
14. Joan Fuster, «Una signatura falsa», *El País*, 12 de juliol del 1982.
15. Joan Fuster, *Llegint i escrivint*, Prensa Ibérica, València, 1995.
16. Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Curial, Barcelona, 1971.